

معنی شعر و معنوی

فرشاد مرادی چکیده

دانشجوی دکتری زبان و ادب فارسی و مدرس دانشگاه پیام نور قزوین و کردستان

شيوه رايج در تدریس ادبیات فارسی در مدارس راهنمایی و دبیرستان‌ها مبتنی بر تقریر معنی ابیات و متون منشور کهن برای دانش آموزان است. این نوشتار به بررسی کاستی‌های این روش و ارائه شیوه‌ای پیشنهادی - که همان شیوه مورد نظر نویسندگان کتاب‌های درسی است - برای تدریس ابیات و متون منشور می‌پردازد.

کلید واژه‌ها: شعر، معنی، آموزش، نوشتن.

مقدمه

سال‌هاست که همکاران رشته ادبیات، معنی بیت‌ها و عبارت‌ها را «تقریر» می‌کنند و دانش‌آموزان نیز گفته‌های آنان را بی‌کم و کاست می‌نویسند و به یاد می‌سپارند. نگاهی گذرا به تلاش‌های علمی و آثار بزرگان دانش و ادب نشان می‌دهد که آن بزرگان، نه تنها خود حفظ و دوباره گویی محض را پیشه نکردند، بلکه خواهندگان دانش و ادب را نیز از این کار باز داشتند؛ گویی با آگاهی از بنیان‌های نوین آموزش و به‌نهادینه کردن آن‌ها در خود و دیگران، چرانی فراراه آیندگان برافروخته‌اند. نگاه نو به آموزش، جای‌گزینی دریافت درونی و کاربردی به جای تکرار طوطی‌وار، دگرگونی در ساختار و درون‌مایه کتاب‌های درسی و به تبع آن، دگرگونی در روش‌های آموزش را در پی داشت. معلمان، که بیش از همه با آموزش سروکار دارند، ناگزیرند شیوه‌های نوینی برای دستیابی به هدف‌های آموزشی کتاب در پیش گیرند. در آغاز کتاب‌های درسی و در بخش‌های نوینی با دبیران و دانش‌آموزان، با بیان روش‌های مناسب آموزشی همواره بر این نکته تأکید شده است که باید با ارائه روش‌های متنوع و پرهیز از روش‌های سنتی مبتنی بر حفظ مطالب، نیروی آفرینندگی و نوآوری را در دانش‌آموزان تقویت کرد. در این نوشتار کاستی‌های شیوه معمول، راهکارهای پیشنهادی برای آموزش معنی و دستاوردهای کاربردی به کارگیری این روش، فهرستوار آمده است.

در روش‌های موجود معلم نه خود وقت کافی برای اندیشیدن در معانی گوناگون ابیات را دارد و نه به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد روخوانی و روان‌خوانی را تمرین کنند. این در حالی است که دانش‌آموزان دوره ابتدایی، که خود به روخوانی متون می‌پردازند، در روان‌خوانی و درک کلی متون از دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و دبیرستان موفق‌ترند.

کاستی‌های شیوه‌رایج

متون می‌پردازند، در روان‌خوانی و درک کلی متون از دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و دبیرستان موفق‌ترند.

۷. بی‌بهره بودن دانش‌آموزان - به ویژه در سال سوم و پیش‌دانشگاهی - از دریافت نکات حاشیه‌ای و زیباشناسی متون نظم و نثر؛

۸. تبدیل شدن کلاس ادبیات به کلاس املا و خستگی معلم به سبب دوباره‌گویی نوشته‌های پیشین خود که سالیان سال از روی آن‌ها معنی ابیات را برای دانش‌آموزان خوانده است؛

۹. بدبینی و تردید دانش‌آموزان نسبت به توان علمی معلم؛ به سبب تکیه معلم به معانی از پیش نوشته شده، این اندیشه در ذهن دانش‌آموز تقویت می‌گردد که اگر کتاب از معلم گرفته شود، نمی‌تواند بیت را معنی کند یا اگر همان کتاب را به یکی از دانش‌آموزان بدهد، وی نیز می‌تواند معانی نوشته شده را روخوانی و برای دانش‌آموزان تکرار کند.

راهکار پیشنهادی برای آموزش معنی

۱. جمع‌خوانی ابیات با نظارت معلم؛ این کار سبب ایجاد روحیه نشاط و شادی در کلاس می‌شود و فضای عاطفی متناسب با هر درس را فراهم می‌آورد و به دریافت معنی کمک می‌کند.

۲. بیان معنی ابیات و عبارات از سوی دانش‌آموزان و به نوبت؛

معلم با راهنمایی خود، دانش‌آموزان را به اندیشیدن در معنی ابیات و عبارات وامی‌دارد و پس از شنیدن معنی، درباره‌ی درستی یا نادرستی آن گفت‌وگو می‌کند.

لازم به یادآوری است که برخی ابیات و جمله‌ها - که تعدادشان به ده‌درصد هم نمی‌رسد - نیاز به تأکید دارند و معلم به تشخیص خود می‌تواند بر این گونه ابیات و عبارات بیشتر تأکید کند. همچنین، نوشتن معنی واژه‌هایی که برای دانش‌آموزان مشکل است و در کتاب نیز معنی نشده است، اشکال ندارد. البته به مرور زمان دانش‌آموزان خود به خود از نوشتن معانی ساده و غیر ضروری پرهیز می‌کنند.

۱. بسامد بالای غلط‌های املایی و نگارشی در کتاب‌های دانش‌آموزان به سبب شتاب در نوشتن معنی؛

در این شیوه، تنها دغدغه دانش‌آموزان جا نماندن از قافله نوشتن معانی تجویزی است. به همین سبب، تعداد غلط‌های املایی در نوشته‌های آنان زیاد است و چون برای معلم امکان تصحیح و یادآوری وجود ندارد، غلط‌نویسی در دانش‌آموز نهادینه می‌شود.

۲. جلوگیری از نگرش‌های متنوع به ابیات و عبارات و بیان معانی گوناگون از سوی دانش‌آموزان؛

دانش‌آموزانی که با این شیوه معانی ابیات را حفظ می‌کنند، فرصتی برای اندیشه در معانی دیگر و استنباط‌های گوناگون از یک بیت یا نوشته را ندارند. آن‌ها گفته‌های معلم را وحی منزل می‌دانند که باید دقیقاً در برگه‌های امتحانی نوشته شود تا نمره قبولی را کسب کنند.

۳. یک‌نواختی کلاس و خستگی جسمی و ذهنی دانش‌آموزان؛

وادار کردن دانش‌آموزان به نوشتن معانی تجویزی کلاس ادبیات را به خسته‌کننده‌ترین کلاس‌ها تبدیل می‌کند.

۴. ناتوانی دانش‌آموزان در بهره‌گیری از واژه‌نامه‌ها و بیگانگی آنان با کارهای پژوهشی؛

متأسفانه بیشتر دانش‌آموزان تا پایان دوره دبیرستان نمی‌توانند حروف الفبای فارسی را به ترتیب نام ببرند. اصلی‌ترین علت این ناتوانی، عدم مراجعه دانش‌آموز به واژه‌نامه پایانی کتاب‌های ادبیات است. نوشتن معانی تقریری معلم سبب بی‌توجهی دانش‌آموزان به واژه‌نامه پایانی کتاب‌های ادبیات شده است. به این ترتیب، هدف مؤلفان از آوردن این واژه‌نامه نیز عملاً نادیده گرفته می‌شود. در نتیجه این امر، دانش‌آموزان نمی‌توانند ابتدایی‌ترین اصول پژوهش را - که همانا یافتن معنی واژه‌ها در فرهنگ‌ها و واژه‌نامه‌هاست - تجربه کنند.

۵. پر حجم شدن کتاب درسی به سبب نگارش معانی در بین سطرها؛

دانش‌آموزان برای آمادگی در آزمون‌های پایانی مجبورند علاوه بر متن اصلی کتاب، نوشته‌های خود را نیز از لابه‌لای متون بخوانند و به خاطر بسپارند که این امر سبب دل‌زدگی آنان از مرور درس‌ها - حتی در شب امتحان - می‌شود.

۶. ناتوانی دانش‌آموز در روخوانی و روان‌خوانی متون نظم و نثر؛

در این روش معلم نه خود وقت کافی برای اندیشیدن در معانی گوناگون ابیات را دارد و نه به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد روخوانی و روان‌خوانی را تمرین کنند. این در حالی است که دانش‌آموزان دوره ابتدایی، که خود به روخوانی

متأسفانه بیشتر دانش‌آموزان تا پایان دوره دبیرستان نمی‌توانند حروف الفبای فارسی را به ترتیب نام ببرند. اصلی‌ترین علت این ناتوانی، عدم مراجعه دانش‌آموز به واژه‌نامه پایانی کتاب‌های ادبیات است

برخی ابیات و
جمله‌ها نیاز به
تأکید دارند و
معلم به تشخیص
خود می‌تواند بر
این گونه ابیات
و عبارات بیشتر
تأکید کند

۳. با جلوگیری از نوشتن معنی واژه‌های ستاره‌دار و عبارت‌های شماره‌دار، دانش‌آموزان ناگزیر می‌شوند واژه‌نامه پایان کتاب و توضیحات پایان درس‌ها را بخوانند. این کار، اعتماد به نفس را در آنان تقویت می‌کند و سبب دل‌گرمی و امیدواری آنان می‌شود. به این ترتیب، آن‌ها می‌توانند معنی واژه‌ها و عبارت‌های بی‌ستاره و بی‌شماره را نیز حدس بزنند.

دستاوردهای این شیوه

۱. زایش اندیشه‌های نو در دانش‌آموز و دریافت معنی با به‌کارگیری شیوه کار گروهی و پرسش و پاسخ؛
۲. کمک به دانش‌آموزان گوشه‌گیر برای بیان اندیشه‌های خود؛
۳. جلوگیری از خستگی دانش‌آموز و معلم به سبب تنوع در شیوه اداره کلاس؛
۴. رواج روش آموزش سقراطی و کارگروهی به جای سخنرانی؛
۵. کاهش غلط‌های املایی و نگارشی دانش‌آموزان به سبب بی‌نیازی آنان از نوشتن گفته‌های معلم و پرهیز از رواج تندنویسی همراه با بی‌دقتی؛
۶. آشنایی دانش‌آموز با گام‌های آغازین پژوهش.

سخن‌پایانی

نگارنده خود در مدارس پسرانه و دخترانه شهر و روستا این شیوه را به کار برده و با مقایسه کلاس‌هایی که با روش سنتی و با این روش معنی شعر را آموخته‌اند، دریافته است که میزان قبولی دانش‌آموزانی که با این روش معنی شعر را یاد می‌گیرند در آزمون‌های نهایی و کلاسی به مراتب بیشتر از دیگر دانش‌آموزان است. به همین جهت، دغدغه کاهش میزان قبولی را نیز نداشته است.

صابر معصومی

کارشناس ارشد و دبیر
زبان و ادب فارسی
دبیرستان‌های خلخال

چکیده

فعالیت‌های آموزشی در سایه فناوری و ابزار و وسایل آموزشی به منظور یاددهی و یادگیری بیشتر، بهتر و عمیق‌تر صورت می‌گیرد. همچنین با استفاده از تجربیات علمی و عملی می‌توان به این مهم دست یافت. «معلم» به عنوان زمامدار کلاس با ایجاد فضای مناسب آموزشی و فراهم نمودن تجهیزات به خوبی می‌تواند به اهداف اصلی آموزش، که همانا پیشرفت و بهبود کیفیت آموزش است، دست یابد. استفاده از چارت‌ها و تصاویر، گام مهمی در جریان آموزش است. با این روش می‌توان مسائل و مفاهیم انتزاعی را، که یادگیری آن‌ها برای فراگیرندگان دشوار است، به صورت انتفاعی و تجسمی درآورد و یادگیری را سرعت و تداوم بخشید. درس «کلاس نقاشی» از ادبیات فارسی (۱) سال اول متوسطه از جمله مفاهیم انتزاعی است که با استفاده از تصویر به آن دست یافته‌ایم.

کلید واژه‌ها:

تدریس، یاددهی و یادگیری، مفاهیم انتزاعی، کلاس نقاشی، تصاویر.

مقدمه

در آموزش و پرورش، با توجه به برنامه‌های از پیش تعیین شده، عمده‌ترین فعالیت‌ها و چالش‌ها در زمینه آموزش صورت می‌گیرد. اگر برای هر یک از این فعالیت‌ها حد و مرز مشخصی قائل شویم، چه بسا تمام فعالیت‌ها قرین موفقیت و پیشرفت خواهد شد. پس لازم است که با برنامه‌ریزی منظم و دقیق در عرصه آموزش، از تجربیات علمی و عملی صاحبان اندیشه بهره ببریم. در این میان آنچه حائز اهمیت است، نقش معلم در هدایت و رهبری فضای آموزشی است. اوست که با ایجاد شرایط مناسب و مساعد برای یادگیری نقش ایفا می‌کند؛ بنابراین برای ایفای چنین نقشی باید صلاحیت لازم را داشته باشد تا به کارآمدی نظام آموزشی یاری رساند.